

UNIVERSITAT DE BARCELONA
DIVISIÓ DE CIÈNCIES DE LA SALUT
FACULTAT DE PSICOLOGIA

DEPARTAMENT DE PERSONALITAT, AVALUACIÓ I TRACTAMENT PSICOLÒGIC

ANÀLISI CONCEPTUAL DEL FENOMEN BILINGÜE.
AVALUACIÓ DEL RENDIMENT ESCOLAR EN
LLENGUA CATALANA i CASTELLANA

Autor: Àngel FORNER i MARTINEZ

Direcció: Dra. Maria Fornés i Santacana

BARCELONA 1990

2. Migracions i llengües

Indicàvem com actualment és vigent i virulenta la polèmica sobre la llengua d'ensenyament als immigrants i a les minories desafavorides socialment i culturalment. Països com Anglaterra, Suècia, Alemanya Federal, Austràlia, etc. discuteixen aquesta qüestió a nivell social i educatiu. El tema és de gran interès, perquè en la discussió intervenen factors ideològics, culturals, religiosos, econòmics, etc. tot i que, en definitiva, la qüestió se centri en l'elecció d'un model d'"aïllament" (aïllacionista) o d'"assimilació" (assimilacionista) de les minories immigrants en el país d'acollida o de les minories autòctones en estats plurinacionals. El lector pot trobar un interessant recull d'opinions i estudis al respecte a **Educación multicultural y multilingüe**, de T. Husén i S. Opper (1983): Madrid, Narcea, 1984, on es recopilen les intervencions i ponències presentades en el Simpòsium sobre els problemes de l'educació en els països d'immigració multilingüe, celebrat a Suècia el 1981.

2.1 Immigració i polítiques socials

L'interès de l'immigrant per aprendre la llengua del país receptor sembla estar en funció dels resultats que aquest aprenentatge li permet d'obtenir, i també de les facilitats que l'administració li dóna. El manteniment de la llengua materna depèn de l'anomenada "vitalitat etnolingüística", que permet explicar la permanència, l'impuls o la pèrdua de llengües minoritàries en funció de tres aspectes socio-psicològics: la demografia del grup, l'estatus socio-econòmic i els suports institucionals.

Tot i la divulgació que recentment han tingut treballs i estudis sobre l'educació dels immigrants i de les minories, aquest tema encara és poc conegut i provoca fortes polèmiques.

La immigració augmenta certes dificultats ja existents entre els països; a banda dels aspectes socials i assistencials, es presenten -sobretot per als fills dels immigrants- els educatius. Com hem exposat, les alternatives educatives bàsicament són dues: plantejament **assimilacionista**, és a dir, educació en la llengua del país receptor, i el plantejament **aïllacionista**, amb educació en la llengua pròpia dels immigrants.

Entre aquesta dicotomia política (la tendent a l'assimilació o a l'aïllament de les minories) existeixen variacions, i així podem trobar: A) educació segregada en separar la població segons el seu origen o procedència ètnica; B) educació per l'aprenentatge exclusiu de la llengua del país -i no de la cultura- en un sentit d'estricta funcionalitat pragmàtica; C) educació ordinària -en la llengua del país receptor- complementada per l'estudi de la llengua originària, en ocasions amb professors enviats per les administracions del país d'origen, que poden tenir un coneixement escàs de la llengua i cultura del lloc on desenvolupen la docència, i fer servir textos i materials didàctics inadequats o descontextualitzats de la realitat allí present; D) també s'aprecia la creació d'escoles privades on s'ofereix ensenyament en la llengua i cultura originària, generalment d'alta qualitat i amb evidents connotacions polítiques, econòmiques, culturals o religioses; E) d'altres variacions o modalitats que es podrien citar, però sempre regides per un dels criteris indicats: assimilació-aïllament.

L'educació, en aquests casos de conflictivitat per raons de llengües i de majories/minories, difícilment pot

acomplir la seva funció d'integració social i acostuma a reproduir micromons aïllats tal com es presenten en l'espectre social d'aquella determinada comunitat. L'educació generalment tendeix a procurar un ensenyament en/de la llengua del país receptor i també de l'originària. Succeeix sovint que els fills dels immigrants, de classe desafavorida, tenen moltes dificultats per fer tants aprenentatges duplicant o triplicant el temps necessari per dominar les llengües. La llengua materna la fan servir amb els seus pares i la segona llengua -del país on es troben- la fan servir amb la resta de persones, fins i tot entre germans; i encara una dificultat suplementària per a aquests grups minoritaris en aquelles situacions on el país receptor d'immigració sigui una comunitat bilingüe.

Els factors que intervenen en la immigració són tants que es pot assegurar que -generalment- la segona i tercera generació d'immigrants segueixen tenint problemes o dificultats, no per la qüestió de la llengua sinó per raons d'ordre social (Ervin-Tripp, 1986).

2.2 Immigració i adaptació social

La immigració es va plantejar als països occidentals -a partir dels anys cinquanta/seixanta- per interessos de producció econòmica i explotació de la mà d'obra. No es donava gaire importància al fet que els treballadors estrangers que s'intal.laven en els països industrialitzats portessin posteriorment llurs famílies, i s'iniciava d'aquesta manera la problemàtica de l'educació dels fills. El treballador immigrant estava allí per treballar i no pas per aprendre llengua i cultura, i així la llengua i cultura es van convertir en les primeres barreres cap a la integració en la nova societat. Tot això, lamentablement,

té molt poc interès polític quan es tracta de grups reduïts i minoritaris; ara bé, quan es tracta de grups importants de població i quan moltes d'aquestes persones han adquirit nova nacionalitat i segueixen sent diferenciades per raons de llengua, cultura i raça, el tema es fa extraordinàriament complex. Remarquem, doncs, que no es tracta tant d'un problema de llengües sinó d'un problema de llengües, cultures i factors socio-econòmics, i per tant d'una qüestió social.

Queda, finalment, per recordar que aquest fenomen no es produeix igualment a tots els països d'immigració; així, per exemple entre Alemanya i Austràlia, o entre Anglaterra i Suècia, podem trobar molts punts similars o comuns -els d'ordre educatiu- i d'altres molt diferenciats com poden ser els prejudicis racials o socials.

Per exemple a Austràlia, tot i que més de cent-mil persones tenen el castellà com a L1, aquesta llengua s'està convertint en llengua de primeres generacions d'immigrants, encara que es compti amb cert suport institucional dels programes d'extensió del castellà a l'estranger. Malgrat alguns triomfalismes oficials inevitables, a Austràlia tenir una L1 diferent de l'anglès, fins i tot seguint l'escolaritat en anglès, sovint és motiu de discriminació social entre els mateixos estudiants; de la mateixa manera ocorre en el camp laboral. Això fa que els fills d'immigrants castellano-parlants (espanyols, xilens, salvadorenys, uruguaïans, etc.) parlin anglès entre ells. Recordem que es tracta d'un país on s'editen tres diaris en castellà exclusivament, cada cop, però, amb menor difusió després d'un període de certa importància durant els millors moments de la immigració.

A la República Federal d'Alemanya, on és habitual que els alumnes alemanys acabin l'escolaritat superior dominant dos idiomes estrangers, es produeix en aquests moments un

major augment dels naixements de fills d'immigrants i una disminució dels naixements de fills d'origen alemany, això comporta una intensa política educativa per facilitar l'aprenentatge de l'alemany.

A Suïssa, on coexisteixen diferents llengües maternes pròpies, el curs 1986-87 el 15% dels escolars eren fills d'immigrants.

A Suècia ens trobem que l'anglès ha deixat de ser la primera llengua estrangera per convertir-se en la segona llengua sueca; els fills dels immigrants, més del 10% de la població escolar, tenen dret a rebre l'ensenyament en la llengua d'origen la qual cosa comporta que a l'escola primària sueca s'imparteixin un gran nombre d'idiomes diferents.

La problemàtica que suposa la integració dels nens, fills d'immigrants, a la nova llengua i cultura dels països receptors, s'intenta explicar -amb resultats desiguals- partint del medi social de procedència, el temps de residència i la nacionalitat d'origen.

Igualment els intents de solució, per part de les autoritats educatives, són molt diversos i depenen també de factors socials, macroeconòmics i polítics.

* * *

Val la pena, pensem, de fer una recapitulació sobre el que a poc a poc anem exposant. D'una banda, hem arribat a un punt important sobre la llarga polèmica entre els efectes negatius i els positius del bilingüisme. Ens trobem de fet -dècada dels anys seixanta- a l'inici d'una concepció sobre el bilingüisme que actualment perdura i

manté amb seguretat els plantejaments relatius als efectes positius del bilingüisme individual. Des de llavors fins ara, són diverses les aportacions publicades que s'han dedicat a aprofundir sobre conceptes com "flexibilitat mental", "processament semàntic", "estructura del llenguatge", etc. en el sentit de voler concretar o localitzar aquests efectes positius del bilingüisme.

En segon lloc, l'interès per configurar tipologies de bilingüismes, com veiem, no decau, car és un tema inacabat, i també els intents per trobar sistemes o mètodes que permetin mesurar adequadament el bilingüisme. Els tipus de bilingüisme i les formes de mesura són problemes pendents de ser resolts. L'estudi de l'evolució del bilingüisme en l'individu presentava, encara, dificultats d'ordre metodològic-experimental, i així eren nombrosos els estudis puntuals, descriptius, de cas únic que no permetien obtenir dades generalitzables, més que no pas estudis longitudinals i experimentals que plantejaven, òbviament, problemes metodològics de difícil solució.

També, el fet del bilingüisme-individual i el fet del bilingüisme-grupal eren una altra dicotomia important, ja que l'estudi de cap dels dos fets no semblava conduir o facilitar la comprensió de l'altre com era d'esperar. D'una banda, la neurolingüística i la psicolingüística i, de l'altra, la sociolingüística i la psicopedagogia no conjuminaven els seus interessos a l'hora d'estudiar el fenomen o procés evolutiu del llenguatge en individus bilingües i les situacions bilingües / biculturals en què es trobaven els grups.

Finalment, les primeres observacions que hem fet sobre polítiques educatives en els casos d'immigració i de majories/ minories ens porten a considerar la importància que té i comença a reconèixer-se actualment l'educació transcultural i pluralista. Concretament països o estats

d'innegable poder econòmic es troben -quasi sense saber com- amb complicades situacions multilingües / multiculturals d'inusitada transcendència política, econòmica i social.

A l'educació transcultural i el multilingüisme / multiculturalisme, ens hi referirem més endavant quan exposem les nostres idees sobre el que anomenem el **tercer conflicte**. És a dir, quan deixem de banda la problemàtica referida als factors positius i negatius del bilingüisme (primer conflicte), i després d'haver revisat els conflictes socials que s'associen al bilingüisme / biculturalisme (segon conflicte), podrem reflexionar com, en definitiva, ens trobem davant d'un fenomen social i cultural on l'educació i els mitjans d'influència social tenen una importància decisiva. Per a uns -els afortunats- l'educació interlingüística o transcultural serà una nova font de beneficis i de progrés, per als altres -els desafortunats per raons econòmiques, ètniques, etc.- l'educació pluralista serà una barrera més a afegir a la llarga llista d'obstacles que se'ls interposa en el camí de l'adaptació social i personal (tercer conflicte).

IV. MODIFICACIONS EN ELS OBJECTIUS I MÈTODES D'ESTUDI DEL FENOMEN BILINGÜE, INFLUÈNCIA DELS FACTORS SÒCIO-CULTURALS (a partir dels anys seixanta)

La renovació que es produeix en l'estudi del bilingüisme a partir dels anys seixanta procedeix de la gran influència que demostren que tenen els aspectes sòcio-culturals en el bilingüisme.

Així sorgirà el concepte de BILINGÜISME / BICULTURALISME. A partir d'aquests anys proliferen els estudis sobre els aspectes socials de les llengües (sociolingüística) i el comportament lingüístic dels humans, en el nostre cas, dels individus bilingües (psicolingüística).

En el capítol 6 exposem diversos plantejaments de les relacions entre cultures i llengües.

En el segon capítol que dediquem a aquesta temàtica (capítol 7), ens ocupem més d'analitzar els canvis d'orientació en la investigació psicològica del bilingüisme.

CAPÍTOL 6

BILINGÜISME I BICULTURALISME. DIMENSIONS SÒCIO-CULTURALS I SOCIOLINGÜÍSTICA DEL BILINGÜISME.

EL SEGON CONFLICTE: Llengües i cultures

1. El fenomen bilingüe un fenomen d'extensió mundial
2. Processos de colonització, descolonització, i llengües
3. Llengües i cultures
4. Llengües i adaptació social. L'exemple dels EUA
5. Motivació personal i social per aprendre la L2.
Aspectes generals
6. Estudis d'avaluació sociolingüística
7. El segon conflicte: Llengües i cultures

6. BILINGÜISME I BICULTURALISME. DIMENSIONS SÒCIO-CULTURALS I SOCIOLINGÜÍSTICA DEL BILINGÜISME. EL SEGON CONFLICTE: Llengües i cultures

En aquest capítol presentem i comentem el que hem decidit denominar el **segon conflicte**, és a dir quan el fenomen bilingüe deixa de ser un fenomen de la llengua (com hem estat plantejant fins aquí), supera la condició estrictament lingüística i passa a convertir-se en un fenomen dels grups i les cultures. Per això hem revisat estudis, alguns amb resultats contradictoris, per demostrar avantatges o inconvenients en el biculturalisme; per a uns, bilingüisme / biculturalisme serà motiu de progrés, per a d'altres, el mateix fenomen serà motiu de conflicte.

Hem de reconèixer la multivariada casuística existent respecte a llengües i cultures en el món; per tant, es tracta de no caure en reduccionismes elegants o vistosos però poc útils i inoperants en el sentit de voler estudiar el bilingüisme com un fenomen de les llengües i no incloure'l en un àmbit superior, és a dir, en l'estudi dels fenòmens socials i culturals. En aquest sentit el bilingüisme o multilingüisme (multiculturalisme) podria afectar -facilitant i millorant- el sentit de la comunicació humana, de la comprensió i cooperació entre els pobles i, en definitiva, podria ser una via per accedir a una perspectiva més àmplia i universal de la humanitat.

1. El fenomen bilingüe un fenomen d'extensió mundial

La universalització del fenomen bilingüe, és a dir, la seva extensió i el seu reconeixement com a fenomen que afecta una part importantíssima de la població del món, la posen de manifest, entre d'altres, Mackey (1967, 1976) i Macnamara (1967) quan afirmen que, entre els -actualment- cinc mil milions d'éssers humans que habitem la terra, es distribueixen gairebé quatre milions de llengües (llengües i dialectes); la major part d'aquestes llengües es troben a l'interior de menys de dos-cents països, de tal manera que són molts els països que inclouen més d'una llengua a l'interior de les seves fronteres.

Actualment, tal com indica Dornic (1984), es progressa cap al multilingüisme. Això significa un important increment d'individus amb un bilingüisme desequilibrat, és a dir, amb una llengua dominant i una o més de febles. Aquest augment de bilingües-multilingües a nivell mundial es pot explicar fonamentalment per tres raons: les migracions, les relacions econòmiques (turisme, comerç, etc.) i la introducció de l'ensenyament d'una segona llengua en gran nombre de plans d'estudis.

L'augment de les investigacions sobre el bilingüisme, i la incorporació en aquest camp de prestigiosos autors, i la millora metodològica experimentada, tot plegat ha contribuït a la sensibilització social i política vers les cultures i llengües. Malgrat això a molts països els responsables de l'ensenyament feien - i fan - el desentès a tot allò que pugui representar qualsevol mena de divisió o diferenciació nacionalista (per qüestió de llengua i cultura); sovint han estat els condicionaments polítics els que han determinat les directrius educatives en aquest sentit.

De totes maneres a partir dels anys seixanta es produeixen canvis importants en l'enfocament del tractament del fenomen bilingüe. Interessen molt més els estudis sociolingüístics i sòcio-culturals relacionats amb el bilingüisme que no pas els estudis estrictament lingüístics.

2. Processos de colonització, descolonització i llengües

Antigament l'expansió de les llengües dels països conqueridors en els països sotmesos estava en relació a factors molt similars als que en altres ocasions hem citat (prestigi, poder, cultura, etc.). Generalment els estats imperialistes prescindien o desconsideraven el coneixement que de la seva llengua poguessin tenir les poblacions conquistades, les quals en funció dels beneficis que podien obtenir a partir del coneixement de la nova llengua, havien de procurar aprendre-la. Es fa difícil, però, disposar d'alguna conclusió general sobre aquesta qüestió perquè la història ens forneix exemples de tota mena: imposició de la llengua dels conqueridors, manteniment de la llengua dels nadius si els conqueridors eren minoria i hi establien escasses relacions, fàcil expansió de la nova llengua si les terres conquistades eren habitades per grups reduïts i amb diversitat de llengües i dialectes, etc.

També avui dia ocorren fenòmens similars amb les "neoinvasions" de les emigracions, el turisme o els neofeudalismes tecnològics. Als països desenvolupats el visitant ha de procurar conèixer la llengua predominant o alguna altra de prestigi, en països menys desenvolupats l'estranger fa servir la seva llengua pròpia -sobretot si és de prestigi- i els aborígens s'han d'esforçar per comprendre'l; es creen així situacions molt interessants

per a l'estudi de la comunicació humana. Destaquem, un cop més, la importància que l'economia, la política i el desenvolupament tecnològic tenen en aquests moments sobre les llengües i les cultures.

Macnamara (1967) va efectuar un estudi sobre les situacions bilingües que apareixien en diversos indrets del món, i advertia, amb encert, dels efectes dels colonialismes sobre les cultures autòctones, i també del temor a la reacció per part del poder quan ha intentat controlar, tot destruint, les llengües que no siguin l'oficial amb el pretext d'evitar la disrupció que aquestes "altres" llengües podrien produir a nivell de la comunitat.

Aquestes raons que exposem s'apunten com a possibles explicacions de les tendències monolingüistes en molts estats multilingües; una altra qüestió -aparentment diferent- són els estats formats per conjunts de minories ètniques diferents on cap d'elles no ha pogut fer prevaler la seva llengua i cultura.

Els processos de descolonització i d'independència van permetre de recuperar la sobirania o l'autogovern, i així, sense haver de renunciar necessàriament a la llengua dels colonitzadors, es van poder introduir en l'ensenyament i les relacions socials les seves pròpies llengües adoptant algun tipus d'educació bilingüe. Tot i això, en la major part dels casos els resultats van ser poc satisfactoris, perquè la llengua dels colonitzadors era font de progrés i prestigi, i així es convertia en privilegi de les classes socials més benestants, mentre que la complexitat i el finançament d'una educació bilingüe-bicultural (que en molts casos hauria d'haver estat multilingüe) van dificultar-ne l'aplicació en situacions i països d'escassa estabilitat o nivell de desenvolupament. Tot i que de vegades la permanència de la llengua colonitzadora s'ha volgut justificar com la presència d'una llengua

unificadora davant el multilingüisme o la diversitat de llengües existents en alguns estats.

Volem fer notar també tres aspectes que permeten explicar perquè, sovint, van tenir relativament poc èxit les llengües colonitzadores sobre les llengües i cultures autòctones en molts indrets del món:

1) L'imperialisme mai s'ha mogut per sentiments altruistes; la conquesta o colonització de nous territoris comporta determinats nivells de protecció (autoprotecció dels invasors), de tal manera que en molt casos es va promoure la diferenciació i inaccessibilitat vers la nova llengua, que, afegit als sentiments dels pobles sotmesos, explica l'escassa implantació de la L2 en molts territoris conquistats.

2) Sovint el resultat de l'extensió imperialista ha comportat l'augment de l'analfabetisme, perquè per alfabetitzar-se ja no n'hi havia prou en adquirir la L1 sinó que també calia aprendre la L2.

3) El bilingüisme o polilingüisme que va sorgir en aquestes situacions és rotundament diferent del que habitualment considerem, ja que procedeix de la imposició (militar, ideològica, econòmica, etc.), i en ocasions les persones es veien obligades a abandonar la seva L1 (per resultar inútil per al progrés personal) i adquirir la L2, quan en molt casos el grup d'èlite de la L2 no donava cap facilitat per aprendre-la.

No podem acabar aquests comentaris sense advertir com algunes d'aquestes colonitzacions, bàsicament motivades per interessos econòmics i destinades a aprofitar-se dels recursos de països pobres, han fomentat sentiments reaccionaris d'on han sorgit alguns dels neonacionalismes actuals tendents a aïllar-se -com a protecció davant de

noves formes de submissió- idealitzant els valors tradicionals i religiosos -com a recerca d'una identitat amenaçada- i, en certa manera, promovent o expandint aquests tipus de reaccions a d'altres països o estats.

3. Llengües i cultures

Fishman (1968a), del qual ja sabem que s'havia ocupat de la distinció entre bilingüisme i diglòssia -amb un important antecedent en Ferguson (1959)-, persistia a voler concretar el bilingüisme com un fenomen o concepte de competència sociològica.

Lambert (1978), i en certa manera molts dels autors més recents, presentava la qüestió des d'una perspectiva socio-cultural i educativa, insistint en la particularitat bicultural que es dona en el bilingüisme.

Titone (1975, 1984), que també es va ocupar de l'estudi de diversos aspectes del bilingüisme, coincidia amb els autors abans citats en el sentit que el bilingüisme comporta l'existència de dues comunitats lingüístiques diferents, i que el veritable bilingüisme no seria tan sols el domini estructural de dos codis lingüístics sinó la possessió altament personalitzada de dos sistemes de pensament i de dues cultures.

Recentment, l'estudi del multilingüisme s'ha vist matisat per alguns estudis sobre els fenòmens comunicatiu i expressiu en llengües diferents. En aquest sentit alguns lingüistes, sociòlegs, psicòlegs i antropòlegs han remarcat que la llengua com a mitjà d'expressió i de comunicació és molt més complexa en la forma parlada que no pas en l'escrita o llegida, ja que implica alguna cosa més que els

mitjans verbals (fonològics, morfològics, sintàctics i semàntics); la llengua parlada precisa necessàriament d'elements paralingüístics. Els mitjans d'expressió diferents dels verbals, com són les mirades, les expressions facials o els gestos que poden combinar-se amb els verbals o substituir-los, també són d'origen cultural (Oksaar, 1983); de tal manera que, fàcilment podem pensar que "la comunicació no verbal, estretament relacionada amb la comunicació verbal, disposa igualment de les seves particularitats diferencials segons la llengua de què es tracti" (Forner, 1987, pàg.24), i en el cas dels bilingües és freqüent que la modificació de la llengua parlada comporti la modificació dels elements paralingüístics i no verbals (Birdwhistell, 1952, 1970; Efron, 1941).

Mackey (1976), considera, respecte del fenomen del bilingüisme-biculturalisme entès com un procés d'adquisició de dues llengües i dues cultures, que l'individu en tornar-se membre d'una nova comunitat lingüística, no tan sols aprèn una segona llengua sinó que també aprèn a estructurar el seu pensament, un nou sistema de valors, i les experiències i actituds que li faciliten d'ajustar-se al sistema cultural del grup on vol integrar-se. La persona utilitza una altra llengua -una més- per reorganitzar la seva concepció de l'univers. És clar que Mackey es refereix a l'adquisició posterior, no precoç, d'una segona llengua.

D'altra banda, si es tracta d'un bilingüisme precoç, aquest autor entén que el desenvolupament mental correspon, en el temps i en els processos, al desenvolupament lingüístic en les dues llengües de què disposa el nen i que són dos instruments de pensament i dos sistemes de cultura, la qual cosa no deixa de ser problemàtica o polèmica, perquè se'ns fa difícil de creure que un nen bilingüe precoç es desenvolupi sota un criteri o patró de dualitat lingüístiques i culturals idèntiques; més aviat donaríem

suport a una perspectiva diferent segons la qual el nen bilingüe precoç desenvolupa un mateix procés per a l'adquisició de les dues llengües i les dues cultures, i unes estratègies per articular llengües i cultures que li permeten: complementar-les, diferenciar-les, separar-les, relativitzar-les, etc. segons que les dues llengües i les dues cultures es trobin a l'entorn diferenciades o indiferenciades, en conflicte o en harmonia.

Respecte a la primera conjectura que fa Mackey, es pot interpretar que tot subjecte bilingüe es podria convertir quasi automàticament en membre de la comunitat lingüística de la qual aprèn la seva llengua; Fitouri (1982) es pregunta si no caldria saber també si l'individu en qüestió tindria la voluntat d'integrar-se al sistema cultural d'aquesta nova comunitat; i nosaltres encara pensem que fóra interessant de saber si el nou sistema cultural podria tenir interès en la integració d'aquell individu o grup; en definitiva, són diverses les objeccions que podem fer a la idea d'integració quasi automàtica a una nova comunitat com a conseqüència d'aprendre'n la llengua. La nova llengua facilita l'accés a la nova cultura, però la integració a la nova cultura no depèn únicament de la llengua sinó de molts altres factors motivacionals i socials.

Fitouri (1982) a les seves tesis fa notar com el bilingüisme en l'educació té efectes clarament diferenciats segons els nivells socials de procedència dels individus afectats; atesa, doncs, l'experiència d'aquest autor a Tunísia, Fitouri es qüestiona la veritable existència dels avantatges que suposa Mackey sobre la disponibilitat de dos instruments de pensament i dos sistemes culturals en els bilingües, en aquelles circumstàncies on no és l'entorn el que facilita que l'individu es torni bilingüe sinó que és únicament l'escola la que pretén convertir en bilingües els individus, tal com ocorre en alguns llocs. Això fa que

Fitouri, a banda de defensar la reivindicació d'especificitats culturals inalienables entre grups d'individus que poden tenir la mateixa llengua o llengües molt pròximes, també apunti o denunciï la submissió de poblacions escolars a una educació bilingüe-bicultural forçada en societats o comunitats oposades o poc predisposades al bilingüisme-biculturalisme.

4. Llengües i adaptació social. L'exemple dels EUA

Fishman (1968a) explicava com als EUA, habitualment preocupats pel suposat risc seccionador de la diversitat de llengües, s'havia emprès la tasca d'homogeneïtzar la llengua a partir del monolingüisme, si bé el reconeixement del sacrifici cultural que es produïa per tal d'aconseguir la unitat nacional en base a aquest fet, va obligar a modificar aquella postura i es va començar a donar suport a les diferents minories culturals i als grups ètnics, especialment els majoritaris.

Tot i això són molt nombroses les crítiques i denúncies sobre el tractament de la diversitat de llengües als EUA (Flor, 1985; Kjolseth, 1983; Santiago, 1985, etc.).

No es pot ignorar l'existència de determinats intents de reconeixement i suport dels aspectes culturals i lingüístics de diferents grups ètnics per part d'administracions anteriors; la situació, però, actualment (1988, 1989, 1990) ha canviat. En els darrers dos o tres anys -i per raons molt relacionades amb les campanyes electorals i les pressions de les grans minories- sembla que es vulguin dur a terme determinades correccions en matèria de política lingüística, sobretot en l'àmbit dels

grups importants de població, la qual cosa no deixa de provocar actituds en favor i en contra en la resta de ciutadans.

En aquest sentit pot resultar molt útil comentar i contrastar alguns aspectes del contingut d'un seminari sobre sociolingüística realitzat a la Universitat de Barcelona el 1983, on també participava el sociolingüista Kjolseth -un expert nord-americà- que explicava les dues consideracions populars bàsiques sobre el bilingüisme existents als EUA. La primera, referida al bilingüisme individual, domini de la llengua anglesa i una altra d'estrangera, la qual cosa suposa poder disposar d'un alt prestigi i reconeixement social. En segon lloc, es trobaria la consideració popular sobre el bilingüisme de grup, que afecta aquelles persones que tenen una llengua materna diferent de l'anglesa i es veuen obligats a parlar anglès, aquesta segona circumstància comporta connotacions socials totalment oposades a les anteriors.

Kjolseth remarca com, malgrat el que es diu a l'informe de la US Comissions Civil Rights de 1975, on s'indica que quan el llenguatge es reconeix com el mitjà per representar el pensament i com a vehicle del propi pensament, és òbvia la importància de permetre que els nens utilitzin i desenvolupin la llengua que millor coneixen; en la realitat en nombrosos sectors dels EUA, els pares estrangers -immigrants o procedents de minories ètniques-i els seus fills americans han arribat a tenir la convicció que el seu caràcter i la seva intel.ligència es mesuren segons el domini que tenen de la llengua anglesa, i que les seves peculiaritats lingüístiques més aviat són motiu per avergonir-se'n.

El procés de patriotisme nacional als EUA -com a molts d'altres llocs- va passar per la significativa frase "una nació-una llengua". En l'americanització de tots els

habitants dels territoris dels EUA -compost per una amalgama d'ètnies, cultures i llengües- el fenomen lingüístic va sobrepassar en molt la barrera estrictament funcional de la comunicació; el domini de la llengua anglesa es va convertir en una forma de mesurar el grau de patriotisme.

Lambert (1978) quan comenta -en part- l'evolució d'aquests fets que exposem, indica que no existeixen bases reals per creure que funcionar amb dues llengües o en dues cultures comporti necessàriament algun tipus de pèrdua o dissolució de la identitat. Als EUA, reconeix, s'ha fet molt poc per ajudar els grups minoritaris a conservar la seva tradició lingüística i cultural, tot i que s'han produït dos factors determinants. El primer factor procedeix de l'aparició d'actituds diferents sobre el tema degudes a la crítica dels activistes universitaris dels anys seixanta sobre el que significa "ser americà", demanant un respecte nacional per als diferents grups minoritaris existents. El segon factor, derivat del primer, és la bona voluntat nacional -que Lambert veu- per ajudar els grups minoritaris; en seria una prova la promulgació de lleis que garanteixen una àmplia escolarització en espanyol per als hispano-americans per tal que els nens i joves hispans puguin aprendre també millor l'anglès i adaptar-se més fàcilment a Amèrica si la seva relació lingüística i cultural amb el món de parla hispana es manté viva i activa durant la infantesa.

Als EUA, darrerament, és freqüent sentir protestes per l'augment de la presència del castellà/espanyol a la publicitat. Les protestes s'argumenten en el suposat temor de destrucció de l'estructura nord-americana, amb l'amenaça que això pot suposar sobre l'herència lingüística de la nació i sobre la solidaritat nord-americana.

En els darrers decennis s'ha popularitzat, entre els immigrants, una barreja anàrquica de castellà i anglès (*spanglish*) que també ha transcendit a la població anglosaxona. Es preveu que de mantenir-se la tendència, l'any 2000 la població hispana, que parla castellà als EUA, haurà superat als negres com la minoria més nombrosa.

Parlar d'"hispanos" és parlar d'un conjunt enormement diferenciat d'individus i grups, per exemple, els porto-riquenys de Xicago, els cubans de Miami, els mexicans de Califòrnia; i, tot i que constitueixen un únic bloc cultural, políticament tampoc tenen una entitat uniforme -com era d'esperar- si bé, en conjunt disposen d'un gran pes electoral. Els hispanoparlants als EUA amb un nivell de vida molt inferior al dels blancs anglosaxons, en la mesura que més s'integren a la societat nord-americana forcen les interaccions entre les dues cultures, la de la diversitat llatina i la del individualisme protestant.

Actualment s'està elaborant un projecte curricular de pla d'estudis sobre l'herència hispana als EUA, per incloure'l en l'educació bàsica. Concretament s'hi treballa als estats d'Arizona, Califòrnia, Florida, New Jersey, Nuevo México i Texas. La iniciativa, a banda de qüestions diplomàtiques i històriques, es fonamenta en l'espectacular creixement de "lo hispano" als EUA, que des de 1984 és el cinquè país d'Amèrica en el nombre de població hispana (19,4 milions el març de 1988).

Reprenent els comentaris que vam recollir de Kjolseth, molt crític amb totes aquestes qüestions, reflexionava com en un principi als EUA la barreja idiomàtica va facilitar la imposició de l'anglès com a llengua d'uniformitat. També insistia en què el moviment obrer als EUA va fracassar, entre d'altres motius, per la diversitat lingüística entre els seus components. La màxima incidència del procés d'americanització va coincidir amb la Segona Guerra

Mundial; posteriorment van existir intents experimentals d'ensenyament bilingüe amb clares connotacions electoralistes -recordem que als EUA una de cada vuit persones és bilingüe-. Tot i això, la societat americana continua pensant que el bilingüisme popular o grupal és una font de problemes, i que les persones bilingües tenen interferències mentals i el cor dividit entre dues nacions o cultures.

Aquesta breu descripció que hem fet respecte d'alguns aspectes de la problemàtica als EUA sobre el bilingüisme-biculturalisme pot servir d'exemple de les problemàtiques existents en molts indrets del món, en el sentit que no es tracta de dificultats d'ordre lingüístic sinó sobretot d'ordre social i cultural condicionades uns cops per factors ètnics i racials, i d'altres per factors econòmics i polítics.

5. Motivació personal i social per aprendre la L2. Aspectes generals

Lambert (1967), que es va ocupar d'estudiar diferents aspectes del bilingüisme-biculturalisme, va estudiar també la **motivació** per a l'aprenentatge d'una segona llengua. Distingia entre motivació integrativa i motivació instrumental; la primera es produeix quan l'objectiu de l'adquisició de la segona llengua correspon a un desig de coneixement i de participació en l'altre grup; el segon tipus de motivació representa l'aprenentatge d'una segona llengua per motius totalment pràctics i funcionals.

Quan aquest autor, doncs, planteja la motivació en termes concrets considera que el desig d'identificació amb els membres de l'altre grup actua de forma poderosa en l'aprenentatge de la L2. Sobre aquesta qüestió va efectuar estudis molt interessants respecte dels sentiments

d'identitat i de pertinença tant en els individus com en els grups que es tornen bilingües.

Les conclusions dels estudis de Lambert (1967) constaten l'existència de quatre situacions diferents derivades del desig d'identificació o del temor de pèrdua d'identitat en adquirir una nova llengua:

- 1) Individus o grups que s'identifiquen amb la L1 i la L2 i les cultures respectives, siguin o no compatibles.
- 2) Identificació amb la cultura i L2 que substitueixen la L1 i cultura d'origen.
- 3) Situació on els individus o els grups se senten clarament identificats amb la cultura i L1 malgrat conviure en ambients de L2 o de L1 i L2.
- 4) Fracàs o situacions on no existeix identificació ni amb la L1 ni amb L2, amb possibles sentiments d'anòmia o sentiments negatius envers la L1 i L2, o sentiments ambivalents però poc satisfactoris.

Aquestes situacions es distingeixen entre elles per la motivació dels individus i la forma d'aprenentatge de la L2, i també per la influència del poder i prestigi reconeguts a l'altra comunitat lingüística.

Les dificultats en la comunicació mitjançant la L2 fan que l'individu pugui sentir-se insegur, sobretot si es tracta d'una llengua majoritària i de gran prestigi, o bé si la seva L1 és minoritària i té algun tipus de connotació negativa. Aquesta inseguretat pot actuar de revulsiu en algunes persones i convertir-se en motivació per millorar la competència en la L2 i aproximar-se o adaptar-se a aquesta cultura; en canvi, en d'altres pot inhibir aquest

desig que sovint no només afecta la llengua sinó també l'aspecte relacional i social

6. Estudis d'avaluació sociolingüística

L'any 1961, Lambert i Anisfeld comencen un projecte d'investigació per estudiar -al Canadà- el concepte que els subjectes bilingües (franco-canadencs) podien tenir del seu propi grup i de l'altre grup sociolingüístic (anglo-canadenc); són treballs també en la línia dels qüestionaris d'autoconsideració que ja hem comentat⁷.

Aquests autors van preparar dos grups de persones, un grup de bilingües anglo-canadencs, i un altre de bilingües franco-canadencs, perquè judiquessin i avaluessin el seu grup i l'altre en funció de la qualitat de la lectura (habilitat lectora) -prèviament enregistrada- d'individus bilingües en l'una i en l'altra llengua. Els resultats demostraven com els observadors anglo-canadencs eren propensos a criticar i desafavorir els franco-canadencs i a sobrevalorar els anglo-canadencs qualificant-los de més intel·ligents, més ben dotats, més amables i agradables. Els observadors franco-canadencs també presentaven tendència a avaluar millor els anglo-canadencs i eren molt més crítics en la valoració del seu propi grup. Aquests resultats s'interpretaven com una manifestació de la tendència, en alguns grups de franco-canadencs, a

⁷ Observacions precedents (Hurd, 1950) indicaven que les persones reaccionen habitualment de manera favorable davant modalitats expressives que recorden grups racials, nacionals i socials als quals s'admira. Contràriament, desagraden les peculiaritats lingüístiques de grups humans que són desconsiderats o als quals s'atribueixen condicions de vida inferiors a les pròpies.

considerar-se en desavantatge o pertanyents a un grup social inferior i d'escàs prestigi.

Aquesta tècnica d'avaluació i autoavaluació entre grups sociolingüístics diferents ja l'havien emprada el 1958 Lambert, Hogdson, Gardner i Fillenbaum, ara es volia estudiar si variables com el sexe o l'accent en la pronúncia entre franco-canadencs i francesos continentals podien influir en les decisions o judicis dels observadors.

Es va demostrar com les característiques reals o atribuïdes als subjectes analitzats influïen en les decisions dels observadors; així, el sexe, l'edat, el nivell sòcio-econòmic, el grau de bilingüisme i l'estil de parlar eren variables capaces de modificar o de matisar l'opinió dels qui avaluaven.

Aquests tipus d'estudis, que en definitiva pretenen analitzar la tendència favorable o desfavorable envers un grup bilingüe segons les característiques dels subjectes i dels observadors, van continuar fent-se servir, per exemple, en estudis entre anglo-americans i anglo-jueus, o en negres americans del sud, entre aquells que mantenen les seves particularitats lingüístiques i aquells altres que les modifiquen aproximant-se a les utilitzades pels blancs.

7. El segon conflicte: Llengües i cultures

Fixem-nos com en aquest capítol hem revisat un conjunt divers d'alternatives explicatives del fenomen bilingüe, i com és possible diferenciar el tractament del bilingüisme segons ens situem en una perspectiva de tipus psicosocial, o psicolingüística o educacional. Acompassar criteris de procedència tan diferents no és fàcil. Hem vist com una autèntica situació bilingüe no pot eludir o escapar de cert

biculturalisme, i si sobre el bilingüisme es poden presentar resultats positius i negatius, igualment ocorre sobre el biculturalisme; ara bé, mentre que un fenomen competirà especialment a l'individu (la llengua), l'altra ho serà més del grup (la cultura), i aquestes diferències o distincions dins la complexitat global del fenomen són les responsables de la dificultat del seu tractament.

Els avenços de la lingüística permeten accedir a determinats nivells d'anàlisi del fenomen bilingüe; malgrat això poden ser inútils els esforços en aquest sentit de no comptar amb les aportacions de la sociolingüística, i això succeeix pel major interès que semblen contenir els aspectes socials i dels grups que no pas els individuals i de l'individu.

Aquesta modificació, el canvi d'una perspectiva lingüística del fenomen bilingüe a una perspectiva sòcio-cultural, és substancial; ja que, si bé d'una banda augmenta considerablement la complexitat del fenomen, d'altra l'aproxima molt més a la realitat, la qual cosa no succeïa abans.

De tal manera que si situàvem el **primer conflicte** en les dimensions lingüístiques i intel·lectuals dels subjectes bilingües en el sentit de destacar fonamentalment els aspectes negatius i contraproductius del bilingüisme, el **segon conflicte** es refereix als grups, les llengües i les cultures (els conflictes entre les cultures coexistents; les unes absorbents, les altres dependents, d'altres refusades, menystenides,..), i, com a conseqüència, la motivació per adquirir noves llengües i compartir (poder accedir o integrar-se) noves cultures. El fenomen deixa de ser únicament un fenomen de l'actuació o la competència de l'individu i es torna també un fenomen dels grups i de les cultures amb els avantatges i inconvenients que tot això representa.